

Началото на „Това ви чака“ трудно може да се отдели от Ботевите фейлетони. Авторът пише своята „възхвала“ на парите, като щедро показва блясъка на своя ум, широтата на знанията си, своята остра, находчива мисъл. . . Като от рога на изобилието се изсипват остроумие, бързи и неочаквани асоциации, хумор и ирония, сатирични, язвителни закачки, „Пари, пари, пари! — рекъл едно време Наполеон I, и зяпнал беше да глътне цял свят; пари, пари, пари! — думат нашите букурешки народни безиргани и слухтят, де кой ще да умре, за да му лапнат имотеца. . .“ . . . Парите са ум, парите са чувства, парите са живот, парите са бог. За пари Генович е станал шпионин, Найденов меkere, а Михайловски подлец. . .“ Обобщенията се редуват със съвсем конкретни характеристики — лаконични и точни, подхвърляни сякаш на шега, една пъстра мозайка от остроумни сентенции, леки шеги и убийствени квалификации. . . Бързината и блясъкът на мисълта, богатата и разнообразна гама от оценки — от лекия, безобиден смях през иронията до унищожителния сарказъм, са ни добре познати от Ботевите фейлетони.

Авторът-творец в началото на „Това ви чака“ става централна фигура, герой на творбата си — особеност, присъща на Ботевия фейлетон и на фейлетонния жанр въобще. Авторът запознава читателя със своя герой, като веднага внушава своето отношение към него: „Пари, пари, пари! — думаше наш кир Михалаки и беше — чорбаджия.“ Самото въвеждане на героя съдържа характеристика, и то най-обобщена — кир Михалаки е класически тип на чорбаджия. . . . От всичките тия златни телци достоен за нашата дълбока почит и за нашето високо внимание е кир Михалаки. А неговата орисница е обща за всичките „велики“ хора, неговата съдба е по-трагическа и от Дон-Кихотовата.“ След най-общата оценка авторът манифестира своето отношение към героя — отношение на ирония, с широк диапазон — от леката присмехулка до жлъчната унищожителна ирония. „А голям и умен човек беше кир Михалаки: шкембето му — де можеш направи такова шкембе. . . , главата му — пет такива глави, каквато има „нашето доктор“ . . .“ Ботев бърза да нарисова физическия портрет на своя герой. Всяко авторово слово е оценка, демонстративно субективна оценка, пропита с ирония. Портретът е „пречулен“ през личната авторова ненавист и отрицание, той е гротесков, карикатурен. Набелязват се прилики с някои особености на Каравеловата сатира.¹ Този начин на портретуване се свързва със силните публицистични акценти и особено с енергичното авторово присъствие в нея. Не физическият портрет на кир Михалаки обаче приближава Ботевата творба до жанра на краткия разказ.² Белетристичните образи и похвати, белетристичната атмосфера в „Това ви чака“ „започват“ от някои дребни наглед детайли в обстановката, във фона на разказа и стигат до цялостното изграждане на образите.

С белетристична атмосфера са наситени тези картини в „Това ви чака“, в които са отразени и битът в малкото българско селище през XIX в., и душевният мир на обикновения българин. Те са изпълнени с колоритни подробности и наблюдения. Всеки детайл е необходим елемент от обстановката, всяка реплика е тън-

¹ „И не само Каравеловата — както правдиво отбелязва Ст. Таринска, — натуралистичният характер на сатиричното сравнение е особеност на възрожденската сатира изобщо.“ (Прозата на Христо Ботев, С., 1966. с. 221.) Малко Николов погрешно твърди, че Ботевият портрет на кир Михалаки бил подражание на портрета на чорбаджи Нено от Каравеловата повест „Маминото дете“ (История на българската литература, С., 1947. с. 151). Каравелов публикува своята повест през 1875 г., а „Това ви чака“ излиза в „Будилник“ през 1873 г.

² Мих. Димитров погрешно разпространява гротескно-сатиричната схема на кир Михалакиевия физически портрет върху цялостния образ на героя, след което неизбежно стига до пълното отрицание на неговата художествена стойност: „Ботевият „Кир Михалаки не е жив човек, а карикатура и трябва да кажем: твърде свободно нарисувана карикатура, както във физическо, така и в нравствено отношение.“ Образът на кир Михалаки според Мих. Димитров е само гола „илюстрация“ на авторовата „мисъл“ (Христо Ботев. Идеи, личност, творчество. С., 1946. с. 298—299).

ко набелязана особеност или ярка скица на образ. „Седим срещу Възнесение с дядо Обрешка Картункович на пътя и гледаме как си играят децата на „пещ-пещ-пещице“. Отдолу иде кир Михалаки и като върви, сякаш че и дуварите му думат: „Машаллах! Машаллах! Голям човек, умен човек.“ Тук всяка подробност буди асоциации, извиква във въображението нови детайли: високи робски дувари, тежки дървени вратници, пред чиито прагове седят млади и стари, и предимно баби с хурки и дядовци (като дядо Обрешко Картункович), одумват минавачите и наглеждат децата, отдадени на своята игра „пещ-пещ-пещице“. . . Децата — тези „хлапета“, „гологаши-сopolковци“ с клепнали от опъване ушета, с голи пети и виснали потурки, със сополиви нослета и коматче ръжен хляб в ръце. . . имат живо чувство за заобикалящата ги действителност, умеят бързо да се приспособяват към промените в живота, имат остра, подвижна мисъл. „Бягайте беее-й! Бягайте! Чорбаджията иде! — извика едно от хлапетата, като зърна кир Михалаки, и обърна пети, та побегна като опърлено. Децата — едни избягаха, други като втрешени се прилепиха до дуварите, зачовъркаха носовете си и със страх чакаха да измине селският бик. А кир Михалаки — вятърът надул шкембето му като гемежйско платно — плува ли плува! . . .“

Фейлетонистът и разказвачът-белетрист съжителствуват в „Това ви чака“ и „воюват“ за надмощие. След майсторски обрисуваната картина — кир Михалаки „плува“, децата се разбягват — авторът неочаквано се намесва като наблюдател и участник: „Их! Да има кой да ти избодe с някоя главня едното око, ще замязаш на циклоп“ — рекох аз на ума си, защото тамам тогава учех гръцката митология. . .“ Авторът не просто се намесва, той дава категорична оценка, той издава присъда. И отново, чрез находчив преход, се връща към набелязаната вече картина, трупа нови белетристични детайли: „Но преди да посегне някой да избодe окото на кир Михалаки, кир Михалаки присегна и улови едно хлапе за ухото.“ При тази „драматична“ ситуация авторът съумява в една-две реплики да набележи нови черти от образите. Кир Михалаки е набожен, църковник. Както за всеки чорбаджия, така и за него попът и църквата са първи и единствени съюзници. . . „Магарета ни'едни. . . за вас черква няма, а. . .“ И подкарва кир Михалаки селските дечица „да се молят богу. . .“ Само с един, като че ли случайно уловен детайл Ботев хвърля лъч светлина върху „учебно-възпитателната“ сфера на времето: „Оле-ле! Чичо Михалаке, откъсна ми ушенцето!“ — извика хлапето и се изкриви тъй, както не се е изкривявало и в ръцете на учителя си.“ Изпълнени с богато съдържание, посочените детайли са и много пластични, те извикват веднага съвсем нагледен, зрителен образ или представа. Читателят „вижда“ малкото хлапе, „изкривено“ като запетайка в ръцете на шкембестия чорбаджия.

И отново (след белетристичните подробности) авторът се включва в разказа с остра публицистична асоциация, с неочаквана политическа сентенция. Това е последната ярка „фейлетонна“ струя в „Това ви чака“: „Тъй и Наполеон е теглил ушите на народите, дорде най-после и него уловиха за ухото и го заведоха да се моли богу на „Св. Елена“ — помислих си аз тогава. Но тъй е и сега: светът сякаш направен е един друг за ушите да се теглят. А като погледна ушите на българите, видят ми се много големи — май-май магарешки.“ Аналогите са като че ли абсурдни — кир Михалаки тегли ушенцето на сополивото хлапence, Наполеон тегли ушите на народите, улавя Наполеон за ухото и го отвеждат на остров „Св. Елена“, и. . . ушите на българите. . . Напрегнатата политическа мисъл, склонността към обобщения, към своеобразни публицистични образи и образни сентенции са особено характерни за перото на фейлетониста Ботев. След това фейлетонно „избухване“ обаче, което завършва с тъжната констатация за „магарешките“ уши на българите, „белетристичната стихия“ в „Това ви чака“ взема надмощие.

В кратък диалог между дядо Обрешко и малкия сополанко Кольо авторът тънко и ловко набелязва нови черти и нюанси в образите. Малкият Кольо подскача „с коматче ръжен хляб в ръката си, от което като отхапнеш, изтри-ваше си и сополите“. Без всяко колебание момчето отговаря на „житейските“ въпроси на дядо Обрешко: избягал е от кир Михалаки, защото той тегли уши, а тегли ушите, защото е чорбаджия, а е чорбаджия, защото има пари.

„— Ами ако да нямаше той пари, ти нима не щеше да бягаш?

— Е-хе! Ще бягам аз! Нямаше да грабна тогава тоягата на татя, пък да го закарам на блатото да го напоя. . .“ Очевидно за селското момченце социално-икономическите „проблеми“ и взаимоотношения са пределно ясни. И „на теория“, и „на практика“ мъничкият Кольо и неговите другарчета са категорични и последователни. Когато кир Михалаки загубва своето богатство, следователно и своя чорбаджилък, и се превръща в Михал, децата не бягат от него, а го гонят и му се подиграват: „... изскочи едно отпреде му, па го бодне с пръстче в шкембето и рече: „Какво имаш тука, Михале? Михал каже: „Л. . .“ — „Ами кога си ги изял? Когато беше чорбаджия ли?“ А другото отзад плюне на пръстчето си, пък се затече и бутне отзад чорбаджията.“

С живия усет на майстор разказвач Ботев шрихира епизодичните образи и детайлите. Той рисува със съвсем пестеливи средства пластични картини или образи, които се запомнят завинаги. Картините и образите са релефни, изпъкнали, с ярък емоционален колорит. Те обикновено се възприемат визуално. Дръзкото хлапе се заканва, че ако кир Михалаки загуби чорбаджилъка си, то ще грабне тоягата на татко си и ще закара чорбаджията на водопой. каза хлапето, но като се озърна, изведнъж улови дънцето на потурките си и не чу се — не видя. Погледнах: вятърът се обърна отгоре и шкембето повлякло кир Михалака надолу.“¹

Детайлите, разкрити с белетристична плътност, още не са достатъчен аргумент за определянето на „Това ви чака“ като разказ. Спонтанно намереният детайл е необходима, характерна особеност и за фейлетонния жанр. „Белетризираният“ детайл в „Това ви чака“ се възприема именно като такъв в цялостния контекст на творбата, като елемент от нейната композиция, като градиво при изграждането на образите на героите. Белетристичните заложи и възможности на Ботев се проявяват най-вече в начина на изграждане на образите. Дългият диалог между кир Михалаки и бедната Ченгелка е може би най-яркият пример за умението на разказвача Ботев да изведа един широко обобщен, широко типизиран и същевременно напълно конкретен, добре индивидуализиран образ. „Кир Михалаки върви, а с него и жената на Мита Ченгелят, с пеленаче на ръце и още четири отдире й, накичени с всичкия салтанат на сиромашията“ . . . Сравнението се налага още преди разгръщането на диалога: кир Михалаки и Ченгелката — всяка тяхна реплика е самохарактеристика и своеобразна косвена характеристика на другия. „Ченгелка плаче, а кир Михалаки се подсмива под мустака.“ Авторът изправя своите герои един до друг, за да подчертае контраста. Ченгелката е наивна, простодушна, доверчива. Тя излива мъките си пред селския чорбаджия съвсем искрено. „Моля ти се, кир Михалаке, имай милост от бога — пусни Мита из хапуса. . . аз, сама жена, какво да правя? Толкова деца, а зальк хляб няма вкъщи. . . от вчера не са яли. . .“ Кир Михалаки нагло издевателствува над доверчивата човешка искреност, той е динично груб, жесток, егоистичен. Ченгелката моли за милост към гладните дечица и получава страшен отговор — страшен като безпощадна самохарактеристика: „А че не съм те карал аз да раждаш толкова деца. Сиромаси хора сте — да сте правили икономия.“

¹ Малчо Николов е един от първите, които отбелязват „бързото, раздвижено развитие на разказа и доста естествен и жив диалог“ — свидетелство за „белетристичен дар у Ботева“ (История на българската литература. С., 1947. с. 151).

Диалогът е изключително богат по своето съдържание — по мисъл, идеи, образи. . . Думите на Ченгелка разкриват цял един свят — светът на селската беднота. Той е обрисуван живо, плътно, с колоритни детайли и битови подробности: кумът на Ченгелката е „по-сиромах“ и от тях, попет — „не видяло му се и попството!“ — девет гроша взел за кръшене. . . , магарето го притиснала глината, кокошките изпукали от пипката. . . Една верига и една черга останали в бедняшкия дом. . .

Ченгелка плаче, трие сълзи, моли за милост, защото обстоятелствата я принуждават да търси някакъв изход, за да спаси от гладна смърт децата си. Но тя не е смазана от нещастията си, не е обезличена и подчинена. . . Образите на Ченгелка и кир Михалаки са противопоставени в драматичен конфликт, остър, класов конфликт; Ченгелката и кир Михалаки са антиподи не само по социално-класовото си положение, но и в цялостния си духовен облик, морал, светоусещане. В изтерзаното сърце на Ченгелка кипи остра класова ненавист и непримиримост. Тя търси снизхождение и милост и въпреки това не пропуска да изрази отношението си към попа-изедник, взел 9 гроша за кръшене, та дори и към чорбаджийския дом: „... магарето го притисна глината, свинята я убиха у вас в градината. . .“

Духовният мир на кир Михалаки е беден, еднопосочен. Той има една мярка за хората и действителността, една страст, една цел — парите. : „... донес 30 гроша, пък си вземи и чергата, и веригата, и мъжа. . .“, казва той на Ченгелка. „Пари, ако нямаш, ум барем в главата си нямаш ли? . . . Затова ти казвам аз, че мене ми трябват пари — пари — париии! Донес 30 грошовца, пък да пусна мъжа ти — разбра ли?“ Чорбаджията вулгарно, цинично се подиграва на бедната жена: „... Ако ти е мил мъжът, иди и леж с него в магарешкия рай!“ Кир Михалаки ругае на турски — брутално, грубо и този момент в неговата речова характеристика е сполучливо намерен — внушена е косвено връзката на българския чорбаджия с чуждоземния поробител.

Само една реплика на Ченгелка достига веднага до съзнанието на кир Михалаки и извиква неговото одобрение и доволство. „Смили се, кир Михалаки, какви пари и какъв ум искаш от жена? Който има в кесията, той има в главата. . .“ Последната сентенция допада много на чорбаджията: „Ха! За тая хората „бог да прости“ — възкликва той, без да разбира, че тези думи на бедната жена са само привидно смирение, в тях има не само много болка, но и скрита ирония и злост.

Непримиримостта между двамата герои се засилва и изостря. В края на диалога Ботев ги противопоставя и визуално, т. е. в образ-картина, които се възприемат зрительно: Ченгелка. . . „с края на кърпата си взе да си трие сълзите. А кир Михалаки извади кърпата си из пазвата и изтри потта от прекрасното си лице. . .“ В началото на диалога, както вече посочихме, авторът също изправя двамата герои един до друг: „Ченгелка плаче, а кир Михалаки се подсмива под мустак.“ Ботев слага рамка на диалога. Интересно е, че състоянието на Ченгелка не се изменя — тя плаче. А кир Михалаки е като че ли уморен от тоя разговор. Той може би вече, макар и неосъзнато, започва да се бои от бъдещето — от гнева и отмъщението на такива като Ченгелка.

Безутешните сълзи на бедната жена не са последната шриха на нейния образ. Кир Михалаки тръгва „след шкембето си“. Сълзите на Ченгелка изсъхват, от сърцето ѝ се изтръгва проклятие: „— Пари да те парят по дроба! Веригата, що ми си взел, дано на шията ти ръжда да я изяде! А с чергата ми носилото да ти покрият! — пропя или все едно проплака Ченгелка след кир Михалакия и влезе в къщата си, да набере бурен и да нахрани! децата си.“ Неизмеримо е нейното отчаяние, но още по-силна е омразата ѝ. Великолепният диалог между кир Михалаки и Ченгелка завършва с подчертаване на класовата ненавист, на класовия

антагонизъм между тях. В клетвите на Ченгелка има сила и решимост, в тях звучи реална заплаха.

Сценката между кир Михалаки и Ченгелка надхвърля границите на обикновения фейлетонен диалог. В Ботевите фейлетони диалогичната форма се среща рядко. Тя е много характерна за Каравеловия фейлетон и носи съвсем определено печата на жанра: в диалога се противопоставят най-често не герои от плът и кръв, а носители на идеи, на противоположни позиции — образи-схеми. Диалогът в „Това ви чака“ е от друг тип: в него идеите, възгледите живеят и се осъществяват във и чрез образите. Образите са обрисувани с белетристична плътност.

„Това ви чака“ има втора част — доста различна от първата. Настъпва часът на възмездие — хайдутите отвлечат кир Михалаки заедно с три торби пари в Балкана. Загубил парите си, кир Михалаки загубва и чорбаджилъка си, загубва всичко. В селото се връща не всесилният кир Михалаки, а Михал, за подобив на децата.

Втората част на разказа — „възнесението“ на главния герой, е осъществена по-условно, като предполагаема действителност, като действителност от бъдещето. Първата част е написана с реалистична точност и плътност в изграждането на образите и в рисуването на картините. Във втората част реалистичните подробности са по-малко. В отделни моменти разказът за възнесението на кир Михалаки се възприема като своеобразно ехо на разказа за неговия чорбаджийски възход и сила. Звучат пародирани реплики от разговора на кир Михалаки с Ченгелка, изпълнени с много ирония: „ — Моля ви се, братя! — вика кир Михалаки. — Моля ви се като на бога — недейте ме затрива. Пет дечица имам. . . “ „ — Не съм те карал да раждаш толкова деца — отговаря свети архангел и ножовете без икономия плющат по гърба на кир Михалаки. . . “

На следващия ден всички празнуват „възнесението“ на чорбаджията. „Едни приказваха, че видели как ангелите метнали на шията му верига. . . “ Възмездие то е вече факт, клетвите на Ченгелка настигат кир Михалаки. Но „фактичността“ е внушена с добре отмерена условност. Ангели влачат кир Михалаки въз баира, появява се свети архангел, ангелите полагат на главата на чорбаджията „венц — нажежена пиростия. . . “ „в рая със синовете на бога яде попара“, „ . . . и бог, като чорбаджия, без пари и той надали ще може да има ум. . . “ Но. . . „Кир Михалаки с пари откупи се и от бога“. Условният, фантастичен декор, изтъкан от намеци и иносказание, буди асоциации с Ботевите фейлетони „Послание от небето“, „Политическа зима“. . . Редуват се забавни хрумвания, шегички, пластични, раздвижени картини, остроумия, непресекващ поток от хумор и ирония.

Двете части на „Това ви чака“ въпреки стиловите различия между тях са тясно свързани. Разказът има своеобразен, но единен по своя замисъл строеж и цялостна композиция.

Първата картина, скицирана с белетристично умение в началото на разказа, маркира времето на действието и „включва“ героя-разказвач като герой-участник в разказа. „Седим срещу Възнесение с дяда Обрешка Картункович на пътя и гледаме как си играят децата на „пещ-пещ-пещице“.“

Втората част на разказа започва с диалог. Още в първите реплики се уточнява времето на действието — нощта на възнесението. Разговорът се води между автора-участник и неговата. . . баба:

„ — Бабо мари, защо не духнеш туй пусто кандило, ами свети на котката, та драше по рогозката и ме не оставя да заспя? “

— Грехота е, бре синко. Как да го духна, като тая нощ ще се възнесе Господ?“

Завършил първата част на разказа с най-високото си художествено постижение — разговора между кир Михалаки и Ченгелка, Ботев подхваща във втората част нов разговор — също с ярки белетристични качества. Образът на бабата —

бегло набелязан само в този въвеждащ диалог — е много колоритен. Той обогатява битовите багри и цялостната атмосфера на творбата. Героят-разказвач е твърде безпошаден към старицата. Той снизходително ѝ се присмива за нейната наплашеност, наивна религиозност, патриархален консерватизъм. Във всяка негова реплика се чувствава снизходителна подигравка и присъда. Отговорите на бабата внасят тънки битови детайли в разказа. Героят се обръща присмехулно-добродушно към нея:

„— Аз пък мислех, че ти ще се възнесеш; гледам те: замязала си на вампирин.

Ех, баба — де тоя господ? Който е праведен, само той се възнася; ами аз — какви добрини съм сторила?

— Изгаси кандилото — ето ти една добрина. Сред нощ е вече, господ трябва да се е възнесъл.

— А-че знай ли? Ако се е възнесъл, то да го изгася, пък утре запали-ща го по-ранко, хайде.“

Когато загърмяват пушките — вестители на кир Михалакевото възнесение, бабата „се кръсти и бие поклони“. На ироничната бележка на нейния внук, че ангели възнасят кир Михалаки, тя възкликва:

„— Млъкни, бре поразии, какви са тия ангели от тебе? Това са хайдути. Отиде добрият човечец!“

Въвеждащият диалог във втората част на разказа е затворен отново в чудесна, пъстра рамка, изпълнена със свежи битови багри и топъл смях:

„— Бабооо! Възнесе се вече, хайде угаси кандилото.

И наистина баба ми не беше дотолкова диване: позна, че не господ се възнася, а кир Михалаки, и от страх да не зърнат и нея ангелите и да дойдат да я възнесат — тя духна кандилото и влезе да се моли богу под чергата. И, слава богу, котката престана да драще по рогозката, и аз си заспах.“

„Възнесението“ на кир Михалаки променя коренно преди всичко него и неговата съдба, променя селските хлапета и тяхното отношение към чорбаджията, променя се и животът на Ченгелка — „...на Възнесение Ченгелка запали на св. Мина свещ за 10 пари, но то затова, че мъжът ѝ не беше в халуса“. В края на разказа се появява жизнерадостният мъдър образ на дядо Обрешко Картункович. Той гледа как децата се подиграват на Михал и. . . „се смее, смее, смее и дума: „Не стига на магарето крастата, ами и мухите го хапят.“ „Това ви чака“ завършва със силния, бодр и оптимистичен смях на дядо Обрешко. Читателят отнася със себе си жизнената сила и ведрост на този смях.

Композицията на „Това ви чака“ е изградена върху драматичното противопоставяне на двете части — противоположни и същевременно здраво споени помежду си.¹

Ботев поставя интересно подзаглавие на „Това ви чака“: „Ако не е истина, не е и лъжа.“ Може да се предположи, че това подзаглавие е насочено към „развръзката“, към втората по-условна част на разказа. По-вероятно е обаче то да разкрива съществен момент от замисъла на творбата. Ботевите фейлетони имат винаги някаква фактическа основа. Фактът, в най-широкия смисъл на думата, е същностна жанрова особеност на Ботевия фейлетон. Тук минава една от съществениите разграничителни линии между „Това ви чака“ и Ботевите фейлетони.

Героите, събитията, действието в „Това ви чака“ са измислени, „не са истина“. Само в първите пасажии на разказа авторът споменава между другото действителни лица — Михайловски, Найденов, Генович, „букурешките безиргяни“ и патриоти, — но това е епизодичен момент в разказа, обособено „фейлетонно

¹ Тази особеност на разказа забелязва пръв Малчо Николов: „Втората част, пише той, е антитеза на първата . . . „Разказът „прилича на малка драма с две действия: злото, което брутално владее в първото, във второто е жестоко наказано и осмяно.“ (История на българската литература. С., 1947. с. 152.)

плетно“ в него. В основата на „Това ви чака“ лежи не фактът, а „измислицата“. Но измислицата е съвсем правдоподобна, „не е и лъжа“. Разказът е изграден със средствата и по законите на реалистичната типизация и индивидуализация. Той е значително постижение на възрожденската ни белетристика. Дълбоко погрешно е твърдението, че с него „Ботев не е преследвал художествени цели“, че разказът извиквал само „илюзия за художественост“¹.

Всички посочени особености на „Това ви чака“ говорят за художественото богатство на творбата. Тя заема определено място в цялостния творчески път на Ботев. И не само в неговото творчество, но в развитието на нашата възрожденска литература въобще. Както вече изтъкнахме, „Това ви чака“ е единствен опит на Ботев в областта на белетристичните форми, опит — сполучлив и ярък, безспорен документ за възможностите на поета в тази насока. Разказът е тясно свързан с традициите на нашата възрожденска белетристика и преди всичко с творчеството на Каравелов. Редица особености на „Това ви чака“ отвеждат към Каравеловите повести и разкази — сатирично-натуралистичното виждане на някои страни от действителността, гротескно-хиперболичното портретуване на някои герои, фейлетонно-публицистичните моменти в повествованието. . . Тези особености характеризират не само Каравеловата белетристика, но почти цялата ни възрожденска художествена проза. Те съответствуват на нейната степен на развитие, на вътрешните ѝ закономерности и несъмнено отговарят най-добре на потребностите на момента, на художествените изисквания на възрожденския читател. Без да се откъсва от традицията обаче, Ботев в своя единствен разказ я доразвива, внася нови елементи в нея. Подхващайки някои черти на най-хубавата Каравелова повест „Българи от старо време“, той сполучливо индивидуализира отделни образи, умело дозира тяхната типичност и тяхната индивидуална жизненост и неповторимост, като проявява особено тънък усет за битовите детайли и колорит на повествованието. Тези познати елементи и особености на възрожденската белетристика Ботев осъществява в рамките на краткия разказ, разказ със своеобразна, нова за възрожденската ни литература композиция, изградена върху остър драматичен конфликт.

Творби като „Това ви чака“ или „Българи от старо време“ са този необходим и неоченим художествен опит, без който едва ли бихме имали сатиричната проза на Ив. Вазов и Елин Пелин, на Алеко Константинов, Г. Кирков, Г. Стаматов, Хр. Смирненски. . .

¹ Мих. Димитров. Христо Ботев. Идеи, личност, творчество. С., 1946. с. 298.

ДА СЕ ЗАВЪРНЕШ. . .

Петко Тодев

Не е трудно да се види общият биографичен извор на носталгията у нашите възрожденски поети. Всички те напускат бащиния дом рано, отиват да се учат в Русия или на Запад, завършват или най-често не завършват своето учение, за да отдадат всичките си сили и цялата си нетърпелива младежка енергия на борбите, които води българската революционна и нереволуционна емиграция в Букурещ, Одеса, Белград, Цариград. . .

В носталгията на българската възрожденска поезия се усещат конкретни съдби, младежки лирични изповеди, които следват спонтанните изблици на трепетно и живо чувство. Всички това е изтъкнато добре в проучванията на поезията от Възраждането. Но тук се крие и една подводна опасност, която невинаги се осъзнава добре. Невинаги се прекрива прагът на биографизма и „наивитета“, за да се видят по-едриите измерения, по-големите и по-сложни стойности на възрожденската носталгия.

За всички е ясно, че образът на майката в поезията на Раковски, Чинтулов, Славейков, Каравелов, Ботев е неразделен от образа на родината. Възрожденският поет, който изплаква с пълна искреност майце си всичко, що е наболяло в сърцето и душата, по най-естествения път открива родината дълбоко в своята същност на човек и българин. Тъкмо откритието тук е най-важното и най-характерното. Защото носталгия винаги е имало и ще има. Ще има дори в най-рационалистични и несантиментални времена.

Откритието на родината в самата светая светих на човека у възрожденския поет съвпада исторически с възкресението на отечеството, с могъщ изблик и подем на националното чувство, което най-рано, най-точно и безпогрешно долавя полъха на бъдещото освобождение, на независима и свободна България.

Предусещането на свободата е основният, но не единственият тон в богатото съзвучие на възрожденската носталгия. Чрез нея се прониква и далеч в миналото, в трагизма на народа, в историята на неговата вековна мъка. Довчера трагедията на българина е изглеждала непреодолима и сякаш предопределена. Тази истинска драма, както е известно, ражда „Жестокостта ми се сломи“ от Петко Славейков, възлова творба не само във възрожденската лирика, но изобщо в българската поезия, в избирането на нейния основен път.

Възрожденската носталгия — това е първото лирично предчувствие на бъдещото свободно отечество и същевременно първият дълбоко личен и единосъщен плач по неговата вековна трагична орисия. И не само това. Българската възрожденска носталгия съдържа и знаменитата славейковска сломена жестокост. Още на първите душевни кръстопътища, още при първите колебания тя ясно, категорично (същевременно деликатно, с неподозирана за възрожденската ни